

Krzysztof Fedorowicz*

Konflikty na Kaukazie Południowym jako czynniki destabilizujące rzeczywistość społeczno-polityczną

Region Kaukazu Południowego, leżący na styku Europy, Azji i Bliskiego Wschodu, już od wieków stanowił atrakcyjny obszar przyciągający licznych najeźdźców, którzy za wszelką cenę starali się podporządkować sobie ten teren. Stanowił miejsce, gdzie krzyżowały się wpływy państw kultury zachodniej i wschodniej. Zapoczątkowana już wówczas rywalizacja doprowadziła do wewnętrznego podziału ludów kaukaskich. Główną osią podziału była i jest nadal ich przynależność konfesyjna¹. Dla Ormian i Gruzinów chrześcijaństwo stało się religią państwową, która przez wieki kształtowała ich świadomość narodową². Pozostałe narody tworzyły silną grupę muzułmanów kaukaskich. Niektóre narody do dzisiaj kultywują tradycyjne wierzenia, czcząc siły przyrody³. Kaukaz, jako ogromny tygiel narodowościowy⁴, moc-

*Dr **Krzysztof Fedorowicz** – adiunkt w Instytucie Wschodnim Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

¹ T. Stępniewski, *Religia i polityka na obszarze Europy Wschodniej, Kaukazu i Azji Centralnej*, Lublin–Warszawa 2013, s. 304.

² Warto zauważyć, że Armenia była pierwszym państwem na świecie, które przyjmując chrześcijaństwo, ustanowiło je oficjalną religią państwową w roku 301. Jak dowodzą ormiańscy duchowni, pierwsi apostołowie pojawili się na obszarze ówczesnej Armenii znacznie wcześniej, gdyż już w latach 43–60 naszego wieku. Szerzej patrz: M. Орманян, *Армянская Церковь*, Ереван 2012, s. 21–22.

³ Można się z tym spotkać w Osetii (zarówno Południowej, jak i Północnej) oraz w Abchazji.

⁴ Andrzej Chodubski szacuje, że w regionie Kaukazu zamieszkuje dziś ponad 100 narodowości. Patrz: A. Chodubski, *Kaukaz: legenda a rzeczywistość społeczno-polityczna regionu*, w: *Kaukaz: transformacja przywództwa i elit politycznych*, Tom IV, red. T. Bodio,

no zróżnicowany religijnie i kulturowo, stał się szybko obszarem licznych konfliktów, które często były i są nadal wykorzystywane przez sąsiednie imperia do realizacji własnych celów politycznych⁵.

Na przełomie XVII i XVIII w. obszar Kaukazu stał się terenem stopniowego zainteresowania i penetracji Imperium Rosyjskiego. Polityka rosyjska na Kaukazie charakteryzowała się dynamicznym procesem poszerzania terytorialnego i rusyfikacją. Część ziem została inkorporowana bezpośrednio do imperium, inne uzyskały status autonomiczny, który w miarę upływu czasu traciły⁶. Dochodziło też do dużych zmian w strukturze ludności przez odgórną akcję osadnictwa ludności rosyjskiej.

Upadek Imperium Rosyjskiego umożliwił niektórym narodom samodzielne decydowanie o własnych losach, czego wyrazem było powołanie do życia Federacji Zakaukaskiej w 1918 r. Jednak wspólne państwo szybko ugięło się pod ciężarem ujawniających się konfliktów i na Kaukazie pojawiły się trzy samodzielne państwa: Republika Gruzji, Demokratyczna Republika Armenii i Republika Azerbejdżanu⁷. Ich niepodległość nie trwała jednak długo, gdyż już na przełomie 1921/1922 r. Armia Czerwona opanowała region Kaukazu Południowego, a w grudniu 1922 r. na I Zjeździe Rad Zakaukazia powołano Zakaukaską Socjalistyczną Federacyjną Republikę Rad⁸.

W celu zdobycia poparcia poszczególnych narodów podejmowano wówczas arbitralne decyzje dotyczące granic i kompetencji tworzonych jednostek administracyjno-terytorialnych. W 1921 r. w myśl ówczesnej polityki korenizacji (czyli poszanowania różnorodności etnicznej) bolszewicy przyznali niewielkiej terytorialnie Abchazji⁹ (będącej do tej pory w składzie Gruzji) status republiki związkowej¹⁰. Oddzielenie Abchazji od Gruzji było elementem radzieckiej polityki, która z jednej strony

Warszawa 2012, s. 63; także: A. Chodubski, *Mozaika narodowościowa i etniczna Kaukazu*, w: *Kaukaz: transformacja przywództwa i elit politycznych, Tom VI*, red. T. Bodio, Warszawa 2012, s. 121–142.

⁵ A. Furier, *Zmieniający się Kaukaz na współczesnej mapie świata*, w: *Kaukaz w dobie globalizacji*, red. A. Furier, Poznań 2005, s. 54.

⁶ W. Materski, *Zakaukazie – pomiędzy Rosją, Turcją i Persją*, w: *Kaukaz w dobie globalizacji*, red. A. Furier, Poznań 2005, s. 17.

⁷ S. Kazimova, *Idea jedności Kaukazu*, w: *Region Kaukazu w stosunkach międzynarodowych*, red. K. Iwańczuk, T. Kapuśniak, Lublin 2008, s. 25–27.

⁸ W. Materski, *Gruzja*, Warszawa 2010, s. 127–132.

⁹ W 1926 r. Abchazi stanowili 26,4% (około 56 tys. osób) całej populacji republiki, która liczyła wówczas około 212 tys. osób.

¹⁰ Część historyków uważa, że była to swego rodzaju nagroda za poparcie rewolucji bolszewickiej i zarazem forma nacisku na gruzińskie władze, które próbowały opierać się nowej władzy.

zakładała rozwój małych narodowości, ale z drugiej miała za zadanie wywoływanie konfliktów między nimi przez wytyczanie sztucznych granic. Ponadto polityka radziecka w kwestiach narodowościowych często charakteryzowała się niekompetencją, a spore znaczenie miały rozgrywki personalne i potrzeba chwili, co szczególnie uwidacznia się w przypadku Abchazji. Już pod koniec 1921 r. status Abchazji jako republiki związkowej traktowano jako stan tymczasowy. Formalnie potwierdzono to w 1931 r., obniżając jej status do poziomu republiki autonomicznej. Od 1931 r. do momentu rozpadu ZSRR funkcjonowała Abchaska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Radziecka wchodząca w skład Gruzji¹¹. Ujawniające się wówczas antagonizmy narodowe próbowano w czasach radzieckich tłumić i ukrywać, jednak w 1989 r. z całą mocą uaktywniły się i stały się przyczyną tragicznej wojny w Gruzji w latach 1992–1994.

Podobna sytuacja miała miejsce w Osetii Południowej. Władze w Moskwie w 1922 r. podjęły decyzję o powołaniu na w większości rdzennie gruzińskim obszarze Południowoosetyjskiego Obwodu Autonomicznego wchodzącego w skład Gruzji ze stolicą w Cchinwali¹², jednostki administracyjnej niższego stopnia niż Abchazja, posiadającej głównie autonomię w sprawach kulturalnych. W drugiej połowie lat 80. na fali przemian i możliwości rozwoju ruchów opozycyjnych doszło w Osetii Południowej do pierwszych antygruzińskich wystąpień. Konsekwencją była likwidacja autonomii w 1990 r. i krótka wojna w latach 1991–1992¹³. Kolejna wojna, z daleko idącymi konsekwencjami dla obu stron, wybuchła w 2008 r., doprowadzając do radykalnych rozwiązań uniemożliwiających uregulowanie tego konfliktu¹⁴.

Innym przypadkiem jest konflikt ormiańsko-azerbejdżański o Górski Karabach, którego przebieg i konsekwencje, mimo upływu wielu lat, w dalszym ciągu wywierają bardzo duży wpływ na kształt i funkcjonowanie systemów politycznych Armenii i Azerbejdżanu. Historia etniczna konfliktu jest bardzo złożona. W lipcu 1921 r. władze radzieckie posta-

¹¹ K. Janicki, *Abchazja. Stuletnia wojna o raj? (1864–1992)*, w: *Źródła nienawiści. Konflikty etniczne w krajach postkomunistycznych*, red. K. Janicki, Kraków–Warszawa 2009, s. 161–163.

¹² W. Górecki, *Osetia Południowa*, w: *Konflikty zbrojne na obszarze postradzieckim. Stan obecny. Perspektywy uregulowania. Konsekwencje*, „Prace OSW”, Warszawa 2003, s. 23–24.

¹³ A. Furier, *Droga Gruzji do niepodległości*, Poznań 2000, s. 155–156.

¹⁴ T. Stępniewski, *Unia Europejska wobec stabilności politycznej i bezpieczeństwa Kaukazu Południowego: casus wojny Rosji z Gruzją w 2008 roku*, w: *Kaukaz: transformacja przywództwa i elit politycznych, Tom VI*, red. T. Bodio, Warszawa 2012, s. 105–119.

nowiły pozostawić Górski Karabach w składzie Azerbejdżańskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej (ASRR) i przyznać obszarowi zamieszkałemu w większości przez Ormian szeroką autonomię. Dwa lata później, w lipcu 1923 r., podjęto decyzję o utworzeniu Autonomicznego Obwodu Górskiego Karabachu jako części składowej ASRR. W 1937 r. przemianowano go na Górsko-Karabachski Obwód Autonomiczny (GKOA) i w tej formie istniał do listopada 1991 r., kiedy to władze Azerbejdżanu postanowiły o likwidacji autonomii. W styczniu 1992 r. ormiańskie władze proklamowały niepodległość Republiki Górskiego Karabachu, co stało się jedną z głównych przyczyn krwawej wojny w latach 1992–1994, w którą były zaangażowane Armenia i Azerbejdżan¹⁵.

W konsekwencji decyzji podjętych w latach 20. XX w. w ramach ZSRR dotyczących kwestii administracyjno-terytorialnych obszaru Kaukazu Południowego oraz w wyniku rozpadu tego państwa w 1991 r. w chwili obecnej (stan na rok 2015) mamy do czynienia na Kaukazie Południowym z funkcjonowaniem trzech tzw. państw nieuznawanych (*quasi*-państw)¹⁶, Abchazji, Osetii Południowej oraz Republiki Górskiego Karabachu, które mimo upływu ponad 20 lat, wbrew prawu międzynarodowemu, nadal egzystują i wpływają negatywnie na kształt i funkcjonowanie systemów politycznych (w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym) Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji. W niektórych przypadkach są wręcz elementem determinującym poszczególne państwa w podejmowanych działaniach w stosunkach międzynarodowych.

¹⁵ Szerzej na temat historycznych uwarunkowań konfliktu azerbejdżańsko-ormiańskiego o Górski Karabach patrz: В. Казимиров, *Мир Карабаху. Посредничество России в урегулировании нагорно карабахского конфликта*, Москва 2009; T. de Waal, *Black Garden. Armenia and Azerbaijan through Peace and War*, New York 2003; P. Adamczewski, *Górski Karabach w polityce niepodległego Azerbejdżanu*, Warszawa 2012, s. 102–142.

¹⁶ Na potrzeby niniejszej publikacji przyjęto następującą definicję *quasi*-państwa: jednostka, która oddzieliła się od istniejącego państwa, jest suwerenna w wymiarze materialnym i faktycznie sprawuje wyłączną, niepodzielną i samodzielną władzę nad swym terytorium, nie jest suwerenna w wymiarze formalnym, a więc w świetle prawa międzynarodowego podlega jakiemuś państwu, stanowiąc jego integralną część (czego jednak nie uznaje), i realizuje podstawowe funkcje państwa (istniejący i działający aparat władzy, administrowanie terytorium, utrzymywanie szkół, sił zbrojnych, ograniczonych kontaktów zagranicznych). W zdecydowanej większości przypadków taka jednostka nie jest uznawana przez społeczność międzynarodową, co nie wyklucza możliwości jej uznania przez niektóre państwa będące uczestnikami stosunków międzynarodowych.

Wpływ konfliktów na kształtowanie systemów politycznych państw Kaukazu Południowego

Formujące się elity narodowe w Armenii, Azerbejdżanie i Gruzji już od samego początku kształtowania swych państw wykorzystały skrajny nacjonalizm etniczny jako konstrukcję ideologiczną w celu mobilizacji własnych wspólnot narodowych. To z kolei stało się przyczyną separatystycznych wystąpień i eskalacji wcześniej istniejących na tym tle konfliktów. Nacjonalistyczne hasła miały służyć wzmocnieniu chaotycznie i pośpiesznie kształtowanych systemów politycznych oraz być przydatnym narzędziem do zdobycia i utrzymania władzy, a także budowy państwa w etnicznych granicach¹⁷. W pierwszym okresie kształtowania polityki wewnętrznej przez państwa Kaukazu Południowego pierwszoplanową kwestią było także zdefiniowanie pożądanego kształtu reżimu politycznego¹⁸. Próbowano kopiować strukturę i metody funkcjonowania organów państwowych w rozwiniętych państwach europejskich, pomijając jednocześnie fakt, że ich baza prawna i stabilna gospodarka kształtowały się w długim przedziale czasowym. Nieuwzględnianie w tej kwestii kaukaskiej specyfiki w „najlepszym” wariacie kończyło się przyjęciem aktów prawnych, których nawet nie próbowano realizować¹⁹. Brakowało realnej gotowości, zdolności i chęci wykorzystania instytucji i mechanizmów prawnych w imię deklarowanych wartości.

Po rozpadzie ZSRR w poradzieckich społeczeństwach w sferze ideowej pojawiła się duchowo-psychologiczna pustka, która została wypełniona obcymi wartościami. Wolność jednostki, państwo prawa, parlamentarna demokracja, pluralizm oraz społeczeństwo obywatelskie nie pasowały jednak do poprzedniego systemu i bardzo trudno przyjmowały się w potocznej mentalności społeczeństwa²⁰.

Niepodległość państw regionu kształtowała się równocześnie z postępującymi konfliktami, które wywarły istotny i nieodwracalny wpływ na

¹⁷ A. Balayan, *Polityczne transformacje w postradzieckiej Armenii: problemy adaptacji i perspektywy integracji ze współczesnym światem*, w: *Armenia i Górski Karabach w procesach transformacji społecznej i politycznej*, red. R. Czachor, Wrocław 2014, s. 33.

¹⁸ Pod pojęciem „reżim polityczny” rozumiemy zależności charakteryzujące stosunki między władzą ustawodawczą a wykonawczą. To zespół wartości i norm odnoszących się do takich kwestii, jak sposób powoływania egzekutywy, zakres jej współdziałania z legislatywą, wzajemne uprawnienia i odpowiedzialność elit politycznych.

¹⁹ E. Minasyan, *Armenia na ciemnym szlaku niepodległości*, w: *Armenia i Górski Karabach w procesach transformacji społecznej i politycznej*, red. R. Czachor, Wrocław 2014, s. 20.

²⁰ А. Енгоян, *Общность ценностных ориентации и ментальности постсоветских обществ*, w: *Внешняя политика Республики Армения. Проблемы и вызовы*, red. Г. Петросян, Ереван 2014, s. 55, 58.

proces dalszej transformacji. Podstawowym zadaniem pierwszych chwil niepodległości stało się odparcie zagrożenia militarnego i kwestia fizycznego przetrwania, a nie kwestia reform i kształtowania nowej rzeczywistości politycznej. Wojna domowa w Gruzji, równoległe postępujące w tym kraju separatyzm abchaski i południowoosetyjski, wojna Ormian z Azerbejdżanem o Górski Karabach oraz postępująca rywalizacja klanowa przyczyniły się do szybkiego ukształtowania i zaaprobowania na obszarze Kaukazu Południowego modelu silnej prezydentury, ewoluującej w kierunku miękkiego autorytaryzmu²¹. W takich warunkach w kształtującym się systemie politycznym czynnikiem dominującym często stała się siła i przemoc jako skuteczny i prosty mechanizm realizacji politycznych celów. W zarządzaniu państwem funkcjonują normy nakazowo-administracyjne, represje wobec opozycji i podporządkowywanie przez obóz władzy środków masowej komunikacji. Istniejące mechanizmy prawa są świadomie łamane i nadużywane w celu eliminacji politycznych przeciwników, zgodnie z metodą, że cel uświęca środki²².

Ukształtowane w ten sposób systemy polityczne charakteryzują się wyraźną dominacją instytucji prezydenta. Doprowadziło to do koncentracji władzy w rękach głowy państwa i prawnego usankcjonowania autorytarnych rządów, legitymizowanych często referendumi zmieniającymi konstytucje i reguły uzyskiwania oraz sprawowania władzy zgodnie z zapotrzebowaniem osoby aktualnie pełniącej najwyższe stanowisko w państwie.

Główną cechą systemów politycznych państw Kaukazu Południowego, co jest szczególnie widoczne obecnie w Armenii i Azerbejdżanie, jest świadomy wybór i kształtowanie nieformalnego układu zależności personalnych, których głównym centrum jest prezydent. Następuje to kosztem odrzucenia sprawdzonych i wypróbowanych metod budowy instytucjonalnych struktur państwa. Specyficzny model „kaukaskiego prezydenccjalizmu” doprowadził do wypaczenia modelu demokracji obecnej w życiu politycznym. W efekcie demokratyczne z nazwy systemy polityczne państw regionu w rzeczywistości są reżimami politycznymi o zdecydowanie autorytarnym charakterze, nastawionymi na maksymalne zawłaszczenie władzy i państwowych instytucji²³.

²¹ R. Herbut, W. Baluk, *Transformacja systemów politycznych państw obszaru byłego Związku Radzieckiego*, Wrocław 2010, s. 27–28.

²² K. Fedorowicz, *Rola siły i przemocy w kształtowaniu systemu politycznego Armenii*, w: *Kaukaz: mechanizmy legitymizacji i funkcjonowania elit politycznych*, Tom VII, red. T. Bodio, Warszawa 2012, s. 38–39.

²³ K. Fedorowicz, *Uwarunkowania wewnętrzne państw Azji Centralnej*, w: *Nowa Wielka Gra w regionie Azji Centralnej*, red. T. Stępniewski, Lublin–Warszawa 2012, s. 44–46.

1. Armenia

Dla proklamującej niepodległość Armenii podstawowymi kwestiami było zagwarantowanie bezpieczeństwa państwa, przełamanie blokady i izolacji ze strony Turcji i Azerbejdżanu oraz po prostu fizyczne przetrwanie w niesprzyjających okolicznościach. Konflikt z Azerbejdżanem, a faktycznie stan wojny w latach 1992–1994, odgrywał bardzo ważną rolę w kształtowaniu podstaw systemu politycznego niepodległego państwa i wpłynął niekorzystnie na proces przekształceń politycznych²⁴.

W pierwszej połowie lat 90. w Armenii kwestią najważniejszą, wokół której elity konsolidowały społeczeństwo, był konflikt terytorialny w Górskim Karabachu. Był to priorytet, przy którym pozostałe kwestie schodziły na plan dalszy. Niepodległe państwo funkcjonowało w warunkach stanu wojennego, a „kwestia karabachska” stała się centralną w procesie kształtowania się tożsamości Armenii, w której nastąpił nagły wybuch patriotyzmu²⁵. To z kolei sprawiło, że po wygaszeniu „gorącej” fazy konfliktu i jego „zamrożeniu” w 1994 r. pozycja wojskowych w systemie polityczno-gospodarczym Armenii była bardzo duża. Pierwszoplanową rolę zaczęła odgrywać „korporacja weteranów” walczących w Karabachu, która szybko stała się dość zwartą strukturą, znakomicie odnalazła się w środowiskach biznesowych i w drugiej połowie lat 90. przejęła władzę w Armenii. Jednak kształtowany w powojennych warunkach system polityczny Armenii charakteryzował się małą stabilnością, co wynikało głównie ze znaczącej roli siły i przemocy w fazie jego formowania²⁶.

²⁴ K. Fedorowicz, *Rola siły i przemocy...*, op.cit., s. 41, 49.

²⁵ А. Курдов, *Независимая Армения: взгляд российских аналитиков*, „Центральная Азия и Кавказ”, nr 2(3)/1999, s. 101.

²⁶ W pierwszej połowie lat 90. Armenia kształtowała model mieszanej formy rządów, zawierający elementy klasycznego parlamentaryzmu i systemu prezydenckiego. Połączenie parlamentarnej formy rządów z modelem prezydenckim było wzorowane na doświadczeniach systemu semiprezydenckiego V Republiki Francji. Głównym organem władzy ustawodawczej jest Zgromadzenie Narodowe. Mała i jednorodna etnicznie Armenia wybrała wariant jednoizbowego parlamentu, który w pierwszych latach liczył 190 deputowanych. Później skład parlamentu ustalono na 131 deputowanych. Jednak kształtowanie nowych instytucji i regulacji prawnych nie zawsze było równoznaczne z ich stosowaniem, egzekwowaniem i respektowaniem w życiu politycznym. Często rozwiązania te wprowadzano w życie nie tyle z powodu postępującej demokratyzacji życia społecznego, ile presji otoczenia międzynarodowego. Pierwsze 10 lat obowiązywania nowej konstytucji ujawniło wiele jej niedoskonałości. W latach 1995–2005 przepisy konstytucji oraz praktyka prezydenta (zarówno Lewona Ter-Petrosiana, jak i jego następcy, Roberta Koczariana) sprawiły, że w Armenii wykształcił się specyficzny model ustrojowy zbliżony do systemu semiprezydenckiego, z prezydentem często wykraczającym poza swoje konstytucyjne uprawnienia. Konstytucja

Terror i instrumentalne traktowanie siły zbrojnej jako narzędzia w walce politycznej stały się trwałym elementem systemu politycznego Armenii, który jest obecny do dzisiaj²⁷. Armenia charakteryzuje się nadmierną i ponadnormatywną obecnością czynnika siły i przemocy w procesie kształtowania systemu politycznego.

Terror i przemoc jako narzędzia walki elit o władzę towarzyszyły wyborom prezydenckim w 1996 r. Wybory wygrał Lewon Ter-Petrosian, uzyskując poparcie 51,75% głosów. Niezadowolony z rezultatów wyborów lider opozycji Wazgen Maniukan (który uzyskał poparcie 41,29% głosów) uznał, że wobec tak niewielkiej przewagi wybory zostały z pewnością sfałszowane. Kilka dni po wyborach doprowadził do masowych wystąpień i szturmów na parlament. Antysystemowe działania opozycji spotkały się z siłową reakcją ze strony rządowej. Dla zaprowadzenia porządku na ulice Erywania wyprowadzono wojsko i rozpoczęto aresztowania uczestników zamieszek²⁸.

Polityczny ekstremizm miał także miejsce podczas tzw. pałacowego przewrotu – usunięcia Lewona Ter-Petrosiana z urzędu prezydenta. Wiosną 1998 r. grupa polityków w zakulisowych działaniach zmusiła Lewona-Ter Petrosiana do ustąpienia ze stanowiska²⁹. Przedterminowe wybory prezy-

Armenii z 1995 r. ustanawiała silną pozycję prezydenta. Mimo wyodrębnienia funkcji premiera to prezydent był rzeczywistym szefem rządu. Przewodniczył posiedzeniom rządu, a wszelkie decyzje rządu musiały być aprobowane przez niego. Prezydent był gwarantem niezawisłości organów sądowniczych i sprawował funkcję przewodniczącego Rady Sądownictwa Armenii. Pełnił funkcję „superarbitra” w systemie politycznym, wznosząc się ponad pozostałe organy władzy. Zbyt daleko idące związki prezydenta z wymiarem sprawiedliwości i rządem naruszały fundamentalną zasadę podziału władzy i stawiały pod znakiem zapytania efektywność wypełniania przez prezydenta obowiązków zapewnienia właściwego funkcjonowania władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. Szerzej patrz: *Первая Конституция Республики Армения*, <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2425&lang=rus>; R. Herbut, W. Baluk, op.cit., s. 62; A. Czajowski, *Republika Armenii*, w: *Ustroje polityczne krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, red. W. Baluk, A. Czajowski, Wrocław 2007, s. 196.

²⁷ M. Карапетян, *Карабахский конфликт и стабильность на Южном Кавказе*, „Центральная Азия и Кавказ”, nr 5(29)/2003, s. 94–95.

²⁸ T. Akopian, *Political Violence in Armenia (Sources, Public Perception, Ways to Overcome the Problem)*, „Central Asia and the Caucasus”, nr 5(17)/2002, s. 104–105.

²⁹ Główne ostrze krytyki Lewona Ter-Petrosiana było skierowane na jego kompromisowe wypowiedzi w sprawie uregulowania kwestii Górskiego Karabachu. Prezydent Armenii kilkakrotnie sugerował uregulowanie konfliktu na drodze pokojowej w kilku etapach. Proponował pozostawienie Górskiego Karabachu w składzie Azerbejdżanu z dużą autonomią, wstrzymanie przez Armenię udzielania pomocy rodakom lub wymianę terytoriów (Górski Karabach w zamian za prowincje Zangezur, co umożliwiłoby władzom Azerbejdżanu połączenie się z Nachiczewaniem). Takie

denckie 30 marca 1998 r. wygrał Robert Koczarian (były prezydent Republiki Górskiego Karabachu w latach 1994–1997). Po tym zwycięstwie rozpoczął się w Armenii proces „karabachizacji” elit politycznych, czyli obsadzanie wysokich stanowisk państwowych osobami pochodzącymi z Górskiego Karabachu.

Dramatycznym i przełomowym momentem w procesie kształtowania systemu politycznego Armenii była masakra w ormiańskim parlamencie 27 października 1999 r. Tego dnia pięć uzbrojonych osób wtargnęło do parlamentu zdominowanego przez partie antyprezydenckie i zastrzeliło najważniejsze osoby w kraju. Zginęli przedstawiciele opozycji, premier Wazgen Sarkisian, przewodniczący parlamentu Karen Demirczian oraz pięciu deputowanych. To pozwoliło przedstawicielom „klanu karabachskiego” przejąć w całości kluczowe stanowiska państwowe w Armenii³⁰.

Siła i przemoc jako podstawowy element rozwiązywania politycznych problemów w Armenii po raz kolejny zostały wykorzystane w 2008 r. w celu pacyfikacji powyborczych manifestacji w Erywanii. W przeprowadzonych 19 lutego 2008 r. wyborach prezydenckich już w pierwszej turze zwyciężył kandydat obozu władzy, premier Serż Sarkisian, uzyskując oficjalnie 52,82% głosów. Jego rywal, lider opozycji Lewon Ter-Petrosian, który uzyskał 21,50% głosów³¹, uznał wybory za sfałszowane. Opozycja zaainspirowana „kolorowymi rewolucjami” z Gruzji i Ukrainy zażądała przeprowadzenia drugiej tury wyborów i postanowiła protestować do skutku, rozbijając na głównej ulicy Erywanii miasteczko namiotowe. Przez blisko dwa tygodnie protesty miały charakter pokojowy i odbywały się w spokojnej atmosferze. Jednak 1 marca 2008 r. władze Armenii uznały je za próbę bezprawnego przejścia władzy i brutalnie spacyfikowały protesty³².

stanowisko zdecydowanie stało w sprzeczności z poglądami grupy wysokich urzędników państwowych i było nie do przyjęcia m.in. przez premiera Roberta Koczariana, ministra obrony Wazgena Sarkisiana i ministra bezpieczeństwa narodowego i spraw wewnętrznych Serża Sarkisiana.

³⁰ Patrz: P. Nieczuja-Ostrowski, *Demokratyzacja w Armenii w kontekście wyborów parlamentarnych i prezydenckich*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość”, t. 8/2011, s. 104–105; T. Marciniak, P. Nieczuja-Ostrowski, *Położenie międzynarodowe Armenii: uwarunkowania i perspektywy*, w: *Region Kaukazu w stosunkach międzynarodowych*, red. K. Iwańczuk, T. Kapuśniak, Lublin 2008, s. 74–75.

³¹ *Information on the results of the elections of the President of the Republic Armenia (Tuesday, February 19, 2008 Presidential elections)*, Central Electoral Commission of the Republic Armenia, <http://www.elections.am/presidential/election-22052/> [dostęp 5.08.2015].

³² *Armenia: Police Beat Peaceful Protesters in Yerevan*, Human Rights Watch, <http://www.hrw.org/news/2008/02/29/armenia-police-beat-peaceful-protesters-yerevan> [dostęp 5.08.2015].

Zginęło osiem osób, a kilkadziesiąt zostało rannych. Kontrolę nad miastem przejęło wojsko, wprowadzono stan wyjątkowy i rozpoczęto represje wobec opozycji³³.

Brutalna pacyfikacja protestów sprawiła, że Armenia wkroczyła w najpoważniejszy w swojej współczesnej historii kryzys polityczny. Echa tych wydarzeń zdecydowanie niekorzystnie wpłynęły na międzynarodowy wizerunek Armenii i mocno pogorszyły postrzeganie tego państwa w świecie. Społeczność międzynarodowa wyraziła duże zaniepokojenie głębokim kryzysem politycznym, w jakim znalazła się Armenia³⁴. To sprawiło, że w 2011 r., kiedy w Erywanii ponownie wielotysięczne manifestacje domagały się ustąpienia prezydenta, rozpisania przedterminowych wyborów, uwolnienia więźniów politycznych, a przede wszystkim ukarania winnych masakry opozycji z marca 2008 r., władze nie użyły siły. Prezydent dość niespodziewanie zgodził się na rozmowy z opozycją. Deklarując także dobrą wolę w 20. rocznicę odzyskania niepodległości Armenii, uwolnił część więźniów politycznych. Opozycji jednak nie udało się uzyskać zgody władz na przedterminowe wybory parlamentarne i prezyden-

³³ O okolicznościach pacyfikacji opozycyjnej demonstracji w Erywanii patrz: K. Siekierski, *Z gorącego Erewania*, <http://www.kaukaz.net/cgi-bin/blosxom.cgi/po-lish/armenia/erevan> [dostęp 5.08.2015].

³⁴ Pacyfikacja i represje elit opozycyjnych stały się w kwietniu 2008 r. przedmiotem posiedzenia grupy do spraw monitoringu Zgromadzenia Parlamentarnej Rady Europy. Specjalni sprawozdawcy Rady Europy ds. Armenii podkreślili, że podczas pacyfikacji użyto nieuzasadnionej przemocy, a wojsko stosowało broń bojową (np. transporterzy opancerzone i czołgi) oraz granaty. Zwrócono uwagę na brak niezależnego dochodzenia i bezpodstawne przetrzymywanie w aresztach uczestników protestów. Stwierdzono poważne naruszenia w dziedzinie praw człowieka i wolności słowa oraz niedoskonałości systemu wyborczego. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy rozważało nawet możliwość pozbawienia głosu delegacji Armenii. Mające miejsce w 2008 r. wydarzenia w Armenii znalazły się także w raporcie Human Rights Watch, która zwróciła uwagę, że Armenia znajduje się na drodze do autorytaryzmu i łamania podstawowych praw człowieka. Również w corocznym raporcie Departamentu Stanu USA odniesiono się do sytuacji politycznej w Armenii po wyborach prezydenckich. Zwrócono uwagę na złą sytuację w zakresie wolności mediów, bezkarność struktur siłowych oraz uchybienia w sądownictwie i siłach zbrojnych. Swoje niezadowolenie wyraziła także Unia Europejska podczas wizyty specjalnego wysłannika ds. Kaukazu Południowego w maju 2008 r. Oczekiwano niezależnego śledztwa w sprawie wydarzeń, przywrócenia swobód obywatelskich i dialogu władzy z opozycją, grożąc usunięciem Armenii z Rady Europy. Patrz: *Democracy on Rocky Ground. Armenia's Disputed 2008 Presidential Election, Post-Election Violence, and the One-Sided Pursuit of Accountability*, <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/armenia0209webwcover.pdf> [dostęp 5.08.2015]; *2008 Human Rights Report: Armenia* (February 25, 2009), <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2008/eur/119066.htm> [dostęp 5.08.2015].

ckie. Zakończono negocjacje, a działalność opozycyjna ograniczyła się do sporadycznie organizowanych wieców³⁵.

Podobny mechanizm zadziałał w czerwcu 2015 r. podczas wielodniowych manifestacji w centrum Erywania przeciwko podwyżce cen na energię elektryczną. Chociaż protesty miały podłoże czysto socjalne i nie były skierowane bezpośrednio przeciwko ormiańskim władzom, a rosyjskiemu koncernowi energetycznemu, to mimo dużej skali i intensywności po raz kolejny władze nie zdecydowały się na otwartą konfrontację. Mimo podjętych negocjacji problemu nie rozwiązano (a jedynie odsunięto w czasie negatywne skutki podwyżki), protesty po czasie straciły na rozmachu i ku zadowoleniu władz nie przybrały jednoznacznie politycznego charakteru³⁶.

W dalszym ciągu sporym obciążeniem politycznego systemu Armenii i możliwości jego modyfikacji jest tzw. polityczna poprawność w kwestii rozwiązania problemu Górskiego Karabachu. Jest to warunek przetrwania i funkcjonowania na politycznej scenie Armenii³⁷. Każdy polityk proponujący w tej kwestii choćby niewielki kompromis popełnia polityczne samobójstwo. Polityczny dyskurs prowadzony przez elity władzy jest ograniczony nierozwiązanym problemem Górskiego Karabachu, a polityka wewnętrzna i zagraniczna Armenii nadal jest zakładnikiem kwestii karabachskiej³⁸. Elity polityczne w sprawie Karabachu starają się utrzymywać jednoznacznie bezkompromisową politykę. Z kolei opozycja zajmuje stanowisko krytyczne wobec oficjalnego stanowiska, aczkolwiek wyłącznie w kwestii jego realizacji. Generalnie w kwestii przyszłości i statusu

³⁵ *Armenian Government Makes Concession To Opposition*, RFE/RL, http://www.rferl.org/content/armenian_government_makes_concession_to_opposition/16795248.html [dostęp 5.08.2015]; A. Manukyan, *Opposition: dialogue with authorities seems more real*, <http://www.panarmenian.net/eng/politics/news/71151/> [dostęp 5.08.2015].

³⁶ О. Сагтаров, *Армянский бунт: тревожная ласточка для кавказской политики России?*, <http://www.vestikavkaza.ru/analytics/Armyanskiy-bunt-trevozhnaya-lastochka-dlya-kavkazskoy-politiki-Rossii.html> [dostęp 5.08.2015]; *Население Еревана начинает акцию протеста из-за подорожания электроэнергии*, <http://www.vestikavkaza.ru/news/Naselenie-Erevana-nachinaet-aktsiyu-protesta-iz-zapodorozhaniya-elektroenergii.html> [dostęp 5.08.2015]; *Правительство Армении повысило тарифы на свет, несмотря на протесты*, <http://www.vestikavkaza.ru/news/Pravitelstvo-Armenii-povysilo-tarify-na-svet-nesmotrya-na-protesty.html> [dostęp 5.08.2015].

³⁷ *Karabaski ból głowy. Z Andrzejem Kasprzykiem, osobistym przedstawicielem do spraw konfliktu karabaskiego Przewodniczącego OBWE, rozmawia Zbigniew Rokita*, „Nowa Europa Wschodnia”, nr 3–4/2011, s. 43, 46–47.

³⁸ S. Kardaś, *Rola elit politycznych w konfliktach na obszarze WNP (na przykładzie armeńsko-azerbejdżańskiego sporu o Górski Karabach*, w: *Przywództwo i elity polityczne w krajach WNP*, tom 2, red. T. Bodio, W. Jakubowski, Warszawa 2010, s. 420–422.

Górskiego Karabachu w społeczeństwie ormiańskim panuje konsensus³⁹. Władze utrzymują, że jakkolwiek zmiana linii frontu spowoduje zachwianie równowagi na korzyść Azerbejdżanu. Zgodnie z tą logiką każda zmiana *status quo* będzie raczej zwiększać prawdopodobieństwo wojny⁴⁰. Tym samym można przyjąć założenie, że obecne elity polityczne Armenii, odwołując się do kwestii karabachskiej jako głównego punktu odniesienia, czerpią swoją legitymizację nie tylko z samego konfliktu, ale przede wszystkim z faktu, że nadal pozostaje on nierozwiązany.

2. Azerbejdżan

W przeciwieństwie do Armenii, gdzie powstające elity uczyniły konflikt najważniejszym elementem systemu politycznego, w Azerbejdżanie władze początkowo nie wykazywały należytego zrozumienia dla istoty problemu i wyraźnie go bagatelizowały. Tym samym postrzegane były przez większą część społeczeństw jako bezradne i oderwane od rzeczywistości, które nie potrafiły właściwie zdiagnozować bieżącej sytuacji politycznej i gospodarczej⁴¹. Jednak coraz większe porażki militarne w Górskim Karabachu oraz zajęcie przez wojska ormiańskie części terytorium Azerbejdżanu spowodowały, że władze szybko utraciły zdolność sterowania procesami politycznymi⁴². W lutym 1992 r. prezydent Ajaza Mutalibow pod wpływem demonstracji społecznych i żądań dymisji zrezygnował z urzędu. Tym samym niekorzystny wynik konfliktu zbrojnego doprowadził do objęcia władzy przez Abulfaza Elczibeja (który został wybrany prezydentem w czerwcu 1992 r.) i liderów Ludowego Frontu Azerbejdżanu.

Nowe władze dokonały zasadniczych zmian w polityce zagranicznej Azerbejdżanu. Doszło do silnej polaryzacji z Federacją Rosyjską, opuszczenia WNP i pogorszenia stosunków z Iranem. W konsekwencji Azerbejdżan znalazł się praktycznie w izolacji politycznej w regionie. Nie sprzyjało to stabilizacji systemu politycznego. Rządy prezydenta Elczy-

³⁹ S. Minasyan, *Armenia w Karabachu, Karabach w Armenii: polityka z nieuregulowanym konfliktem w tle*, w: *Armenia i Górski Karabach w procesach transformacji społecznej i politycznej*, red. R. Czachor, Wrocław 2014, s. 97–101.

⁴⁰ С. Минасян, *Нагорный Карабах после двух десятилетий конфликта: неизбежна пролонгация статус-кво?*, „Аналитические доклады Института Кавказа”, nr 2/2010, Ереван 2010, s. 73–74.

⁴¹ P. Kwiatkiewicz, *Elity polityczne Azerbejdżanu (wybrane aspekty)*, w: *Kaukaz: mechanizmy legitymizacji i funkcjonowania elit politycznych, Tom VII*, red. T. Bodio, Warszawa 2012, s. 124–125.

⁴² J. Zaleśny, *Ewolucja przywództwa państwowego niepodległego Azerbejdżanu*, w: *Kaukaz: mechanizmy legitymizacji i funkcjonowania elit politycznych, Tom VII*, red. T. Bodio, Warszawa 2012, s. 151–153.

beja i Ludowego Frontu Azerbejdżanu szybko traciły na popularności, co dodatkowo było pogłębiane przez nieumiejętne posunięcia na froncie i coraz większe straty w konflikcie o Górski Karabach. Wobec tak radykalnie pogarszającej się sytuacji, w czerwcu 1993 r. doszło do buntu oddziałów wojskowych w Gandży i zamachu stanu. Polityczne elity zwróciły się z prośbą o objęcie władzy do Hajdara Alijewa⁴³. W lipcu 1993 r. odbyło się referendum w sprawie wotum zaufania dla tymczasowego prezydenta, a w październiku 1993 r. przedterminowe wybory prezydenckie, w których Hajdar Alijew uzyskał poparcie 98,9% wyborców. Tym samym w Azerbejdżanie rozpoczął się etap faktycznej stabilizacji stosunków politycznych, społecznych i ekonomicznych, co spotkało się z ogromnym zadowoleniem społeczeństwa⁴⁴.

Nowy prezydent doprowadził do podpisania zawieszenia broni w Górskim Karabachu w maju 1994 r., co zapobiegło dalszej destrukcji państwa i umożliwiło kontynuację procesu przejmowania władzy. Uznano, że główną przyczyną porażki w wojnie o Górski Karabach był brak stabilizacji politycznej państwa. Doszło do konsolidacji władzy w rękach prezydenta, który szybko zbudował silną pozycję opartą na zapleczu politycznym tzw. klanu nachiczewańskiego, czyli nieformalnej sieci powiązań wywodzącej się jeszcze z czasów radzieckich. Prezydent powstrzymał postępującą pauperyzację społeczeństwa i związane z nią procesy rozkładu, doprowadził do radykalnej poprawy bezpieczeństwa, co doprowadziło do umocnienia politycznego wizerunku prezydenta jako efektywnego ojca narodu, umiającego równoważyć sprzeczności interesów, a przede wszystkim jedyne, który wprowadził ład i porządek. Doszło do normalizacji stosunków z Rosją, przystąpienia do WNP, ale bez odchodzenia od współpracy polityczno-gospodarczej z państwami zachodnimi. Władzę przejęła postkomunistyczna nomenklatura, a środowiska weteranów i wojskowych wyraźnie zostały zmarginalizowane i nie miały tak dużego wpływu na kształt systemu politycznego i społecznej rzeczywistości, jak w Armenii. Obecny prezydent Azerbejdżanu, Ilham Alijew (syn Hajdara Alijewa), przejął władzę w 2003 r. po śmierci ojca, i – podobnie jak on – polega na nieformalnej sieci powiązań, które realnie funkcjonują w systemie politycznym równoległe do aparatu administracyjnego państwa.

Uregulowanie kwestii Górskiego Karabachu przez pełną integralność terytorialną Azerbejdżanu jest nadal głównym celem prezydenta i poli-

⁴³ W latach 1969–1982 z powodzeniem piastował funkcję pierwszego sekretarza KC Komunistycznej Partii Azerbejdżanu i przez większą część społeczeństwa był uosobieniem złotej dekady lat 70. z Azerbejdżanem jako stabilną i dostatnią republiką ZSRR.

⁴⁴ J. Zaleśny, *System konstytucyjny Azerbejdżanu*, Warszawa 2013, s. 12–15.

tycznych elit. To kwestia honoru i komponent świadomości narodowej społeczeństwa. Dla Azerbejdżanu Górski Karabach jest symbolem braku suwerenności terytorialnej oraz kluczowym elementem budowy tożsamości państwowej. Z tej perspektywy rozwiązanie konfliktu bezdyskusyjnie zakłada przywrócenie kontroli nad spornymi terytoriami. Władze Azerbejdżanu często wypowiadają się o konieczności siłowego wyzwolenia okupowanych terenów wobec braku porozumienia dyplomatycznego. Elementem niepokojącym jest też ogromny wzrost wydatków na zbrojenia w Azerbejdżanie, co ma być dla Armenii skuteczną demonstracją siły. Budżet wojskowy Azerbejdżanu wzrósł od 2003 r. ze 135 mln USD do 3,12 mld USD w 2011 r., co stanowi około 20% wydatków budżetowych tego kraju i jest większy niż cały budżet Armenii⁴⁵. Czynnikiem coraz bardziej destabilizującym sytuację w regionie jest tzw. dyplomacja siłowa prowadzona przez władze Azerbejdżanu, polegająca na ostrzeliwaniu i prowadzeniu działań dywersyjnych wymierzonych w siły zbrojne tzw. Republiki Górskiego Karabachu. Ograniczony charakter starć i straty w ludziach (rocznie ginie około 20 żołnierzy), które ponoszą obie strony, wydają się być wpisane w polityczną ofensywę zmierzającą do nagłośnienia konfliktu karabaskiego i pokazania determinacji Azerbejdżanu. Jednak w 2014 r. doszło do bezprecedensowej eskalacji napięcia w strefie konfliktu. W akcjach dywersyjnych na linii rozejmu jednego dnia zginęło 15 żołnierzy azerbejdżańskich i 7 żołnierzy ormiańskich. Doszło do ostrzału przy użyciu ciężkiego sprzętu i zestrzelenia śmigłowca armii Górskiego Karabachu⁴⁶. Z kolei w 2015 r. doszło do serii wzajemnych ostrzałów rejonów przygranicznych (rejon Tawusz) Armenii i Azerbejdżanu, w wyniku których śmierć poniosło kilka osób cywilnych⁴⁷. Należy przy tym zwrócić uwagę na fakt, że te incydenty zbrojne mają miejsce poza rejonem konfliktu o Górski Karabach, w północno-wschodniej części Armenii, co może świadczyć o ewolucyjnym poszerzaniu się obszaru zagrożonego zbrojną konfrontacją na szerszą skalę⁴⁸.

To najpoważniejsze od 20 lat zaostrzenie sytuacji wokół Górskiego Karabachu jest bezprecedensowe i jest konsekwencją postępującego od kilku lat rozmrażania konfliktu przez rosnącą dysproporcję w potencjale obu

⁴⁵ A. Jarosiewicz, K. Strachota, *Górski Karabach – rozmrażanie konfliktu*, „Komentarze OSW”, nr 65, 26.10.2011, s. 3.

⁴⁶ С. Минасян, *ПАСЕ и Карабахский конфликт: опасное вовлечение?*, „Аналитикон”, nr 11(71)/2014, <http://theanalyticon.com/?p=5688&lang=ru> [dostęp 3.10.2015].

⁴⁷ *СК Армении: Обстрелы со стороны Азербайджана нанесли ущерб жителям Тавуша*, <http://news.am/rus/news/288157.html> [dostęp 3.10.2015].

⁴⁸ А. Евстратов, *Армяно-азербайджанское обострение. Время новых решений*, „Новое время”, 1.10.2015.

krajów na korzyść Azerbejdżanu. Istotne są także zmiany układu międzynarodowego w regionie Kaukazu Południowego, do których zalicza się zmniejszone zaangażowanie Zachodu w regionie, tym samym powodujące zwiększone pole manewru Rosji w tym regionie. Także konflikt na Ukrainie nie sprzyja stabilizacji, gdyż wyklucza współpracę między Rosją a USA, która była jedną z podstaw zamrożenia konfliktu w 1994 r.⁴⁹ Tym samym najkorzystniejszym rozwiązaniem (z kategorii mniejszego zła) dla wszystkich jest utrzymanie obecnie kruchego *status quo*, ponieważ tylko taki status zapewnia obecnie stabilizację na poziomie minimalnym związaną z utrzymaniem ukształtowanego układu sił⁵⁰.

3. Gruzja

Gwałtowne przemiany polityczne w Gruzji związane z odzyskaniem niepodległości i wyjściem z ZSRR toczyły się równoległe do krwawych konfliktów terytorialno-etnicznych. Pierwszy prezydent Gruzji, Zwiad Gamsachurdia, był zdecydowanym antykomunistą i charakteryzował się radykalnymi poglądami. Zbyt ostra retoryka wobec Rosji, nadmierne idealizowanie Zachodu oraz gwałtownie forsowany nacjonalizm gruziński doprowadziły do zbrojnego konfliktu z Osetią Południową i Abchazją w pierwszej połowie lat 90. Dodatkowo na przełomie 1991/1992 r. doszło w Gruzji do wojskowego przewrotu i wojny domowej. Tym samym Gruzja stała się de facto państwem upadłym, pogrążonym w wewnętrznych konfliktach⁵¹. Kolejny prezydent Gruzji, Eduard Szewardnadze, aby zapobiec całkowitej dezintegracji kraju, na przełomie 1993/1994 r. zmuszony został do podjęcia intensywnej współpracy z Rosją, zgody na stacjonowanie jej wojsk w oraz wejścia Gruzji do WNP. Pozwoliło to na wygaszenie i zamrożenie niektórych konfliktów na dłuższy czas, ale nie na ich uregulowanie.

Do 2004 r. gruzińskie władze nie sprawowały realnej kontroli nad większością swojego terytorium (Adżaria, Abchazja, Osetia Południowa, Swanetia oraz Samtsche-Dżawachetia). W takich warunkach nie było wręcz możliwości na przeprowadzenie gruntownych reform politycznych czy ekonomicznych. Dopiero w 1995 r. uchwalono nową konstytucję i wprowadzono system republiki prezydenckiej, przeprowadzono

⁴⁹ A. Jarosiewicz, *Coraz goręcej w Górskim Karabachu*, Analizy OSW, 6.08.2014, s. 1; С. Минасян, *Молчащие пушки августа: почему не началась новая карабахская война*, „Аналитические записки Института Кавказа”, nr 1/2014, Erewan 2014, s. 3–7.

⁵⁰ P. Adamczewski, op.cit., s. 417–418.

⁵¹ T. Stępniewski, *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Lublin–Warszawa 2011, s. 204–205.

także powszechne wybory prezydenckie i parlamentarne⁵². Jednak mimo podejmowanych prób, nie udało się rozwiązać zamrożonych konfliktów w Adżarii, Abchazji i Osetii Południowej. Narastający kryzys gospodarczy i korupcja stały się jedną z przyczyn niezadowolenia społecznego, konsekwencją czego była tzw. rewolucja róż w 2003 r. i zwycięstwo w wyborach prezydenckich Mikheila Saakashvilego. To zapoczątkowało radykalne zmiany polityczno-ustrojowe w Gruzji.

W wyniku tzw. rewolucji róż Gruzja weszła na drogę bezprecedensowych na obszarze b. ZSRR dynamicznych reform mających na celu budowę sprawnego i nowoczesnego państwa. Celem stało się zakotwiczenie kraju w euroatlantyckich strukturach politycznych i bezpieczeństwa oraz wyjście z rosyjskiej strefy wpływów. W tym celu rozpoczęty został proces głębokiej reorganizacji całego aparatu państwowego, zarówno na szczeblu centralnym, jak i terenowym. Priorytetem stało się dążenie do konsolidacji państwa i koncentracja na kwestiach bezpieczeństwa⁵³.

Nowe elity polityczne zdawały sobie sprawę, że modernizacja kraju nie będzie możliwa bez reintegracji Adżarii, Osetii Południowej i Abchazji, dlatego postulaty przywrócenia pełnej integralności terytorialnej Gruzji stały się głównym celem. W wyniku podejmowanych działań (społeczne protesty, mediacja byłego ministra spraw zagranicznych Rosji Igora Iwanowa, presja militarna) już w maju 2004 r. gruzińskie władze odzyskały kontrolę nad Adżarią, która przez kilkanaście lat rządzona była przez lokalnego watażkę Asłana Abaszydze⁵⁴. Sukces ten rozbudził gwałtowne nadzieje i przekonanie, że podobnymi metodami szybko uda się rozwiązać zdecydowanie odmienne konflikty w Abchazji i Osetii Południowej⁵⁵. Jednak wobec odrzucenia przez oba zbuntowane regiony planów pokojowych i propozycji szerokiej autonomii w ramach gruzińskiego państwa przystąpiono do daleko posuniętej ingerencji politycznej. W obu republikach utworzono alternatywne ośrodki władzy i w wyniku ograniczonych działań zbrojnych uzyskano kontrolę nad częścią ich terytorium⁵⁶. Do-

⁵² W. Baluk, G. Tarchan-Mourawi, *Gruzja*, w: *Ustroje polityczne krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, red. A. Czajowski, W. Baluk, Wrocław 2007, s. 151–153.

⁵³ M. Matusiak, *Gruzińskie wybory. Między silnym państwem a demokracją*, „Punkt Widzenia OSW”, nr 29, Warszawa 2012, s. 6–10.

⁵⁴ W. Materski, *Gruzja...*, op.cit., s. 345–347.

⁵⁵ W przeciwieństwie do Adżarii niegraniczącej z Federacją Rosyjską, zamieszkałej przez Gruzynów wyznających islam, Abchazja i Osetia Południowa posiadają swoje narody tytularne i graniczą bezpośrednio z Rosją.

⁵⁶ W 2006 r. gruzińskie władze wykorzystały wewnętrzne konflikty w osetyjskich elitach i wsparły byłego premiera Osetii Południowej Dmitrija Sanakojewa, który stanął na czele alternatywnych progruzińskich władz. Tym samym w 2007 r. pod kontrolą Tbilisi znajdowało się około 30% terytorium Osetii Południowej. Z kolei

szło do znacznego pogorszenia relacji z Federacją Rosyjską, wzajemnych oskarżeń, incydentów zbrojnych i prowokacji.

W sierpniu 2008 r. władze Gruzji zdecydowały się na rozwiązanie kwestii tzw. para państw i siłą próbowały odzyskać pełną kontrolę nad Osetią Południową. W konsekwencji doszło do tzw. wojny pięciodniowej i interwencji Federacji Rosyjskiej w Gruzji. W jej wyniku Gruzja utraciła całkowitą kontrolę nad Abchazją i Osetią Południową, gdzie pojawiły się wojska rosyjskie. Wszelkie dyskusje o przyszłym statusie obu prowincji stały się nieaktualne 26 sierpnia 2008 r., kiedy to rosyjski prezydent Dmitrij Miedwediew wydał dwa dekrety, w których Federacja Rosyjska uznała niepodległość Abchazji i Osetii Południowej. Tym samym gruzińska polityka reintegracji obu regionów poniosła całkowitą klęskę.

Obecnie Osetia Południowa zajmuje obszar około 3900 km² (ok. 6% terytorium Gruzji) i jest zamieszkała przez około 51 tys. osób, z których 89% to Osetyjczycy, 9% Gruzini, a 1% Rosjanie. Co ciekawe, ponad 87% mieszkańców Osetii Południowej posiada obywatelstwo Federacji Rosyjskiej⁵⁷. Zgodnie z prawem międzynarodowym jest to terytorium Gruzji, określane przez władze gruzińskie jako „terytorium okupowane”. W marcu 2015 r. prezydenci Rosji oraz Osetii Południowej podpisali traktat o sojuszu i integracji⁵⁸. Na jego mocy Osetia Południowa, zachowując zewnętrzne atrybuty niezależności, ma zostać w pełni zintegrowana z Rosją w sferze celnej, obronności i bezpieczeństwa wewnętrznego (podporządkowanie osetyjskich struktur siłowych rosyjskim, przejęcie przez Rosjan odpowiedzialności za ochronę granic). Traktat sankcjonuje faktyczną inkorporację Osetii Południowej, która zachowując fasadową państwowość, staje się częścią rosyjskiego Kaukazu. Formalizuje rosyjski system zarządzania od dawna pozbawioną podmiotowości republiką. Obszar ten, odcięty od reszty Gruzji szczelną granicą, nierozwinięty gospodarczo i całkowicie zależny od Rosji, stał się *de facto* rosyjską bazą i poligonem wojskowym⁵⁹.

w Abchazji w 2006 r. władze Gruzji wykorzystały bunt lokalnego watażki Emzara Kwicjaniego w wysokogórskim Wąwozie Kodori i w wyniku ograniczonej operacji wojskowej zajęły ten region. Tu również utworzono progruzińskie władze Abchazji. Szerzej patrz: K. Janicki, *Abchazja i Osetia Południowa. Pionki w grze mocarstw? (1992–2009)*, w: *Źródła nienawiści. Konflikty etniczne w krajach postkomunistycznych*, red. K. Janicki, Kraków–Warszawa 2009, s. 273–276.

⁵⁷ Республика Южная Осетия, <http://archive.mid.ru/bdomp/nsreuro.nsf/348bd0dal5a7185432569e700419c7a/be2d70933881fb75c32579270040e8a1!OpenDocument> [dostęp 24.08.2015].

⁵⁸ Договор между Республикой Южная Осетия и Российской Федерацией о союзничесиве и интеграции, <http://presidentruo.org/?p=12879> [dostęp 24.08.2015].

⁵⁹ Szerzej patrz: M. Falkowski, *Rosja wchłania Osetię Południową*, Analizy OSW, Warszawa, 25.03.2015; R. Czachor, *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach. Ge-*

Mimo tak ścisłych związków władze Osetii Południowej planują na koniec 2015 r. referendum w sprawie przyłączenia się do Federacji Rosyjskiej⁶⁰. Poważnym problemem, jaki pojawił się na przełomie 2014/2015 r. w funkcjonowaniu Osetii Południowej, jest zjawisko tzw. borderyzacji i pełzającej aneksji, czyli budowanie przez rosyjskich żołnierzy ogrodzeń z drutu kolczastego na pograniczu gruzińsko-osetyjskim i przesuwaniu go „w głąb” terytorium Gruzji. W lipcu 2015 r. rosyjscy pogranicznicy zainstalowali drut kolczasty i osetyjskie znaki graniczne na terenie, przez który przebiega ropociąg Baku–Supsa, oddalony niecałe pół kilometra od głównej trasy łączącej zachodnią i wschodnią część Gruzji⁶¹. Takie działania stwarzają wysokie ryzyko incydentów zbrojnych na pograniczu.

Z kolei Abchazja zajmuje obecnie terytorium około 8600 km² (co stanowi ok. 12% powierzchni Gruzji), na którym zamieszkuje ok. 242 tys. osób, z czego 50,7% stanowią Abchazi, 17% Gruzini, 17,4% Ormianie, a 9,2% Rosjanie⁶². Mimo niewielkiego terytorium za sprawą swego położenia na pograniczu rosyjsko-gruzińskim oraz na wybrzeżu czarnomorskim ma istotne znaczenie strategiczne przede wszystkim dla Federacji Rosyjskiej. Gruzja uważa Abchazję za zbuntowaną, separatystyczną prowincję własnego terytorium, z czym zgadza się zdecydowana większość społeczności międzynarodowej. W listopadzie 2014 r. doszło do podpisania abchasko-rosyjskiego traktatu o sojuszu i partnerstwie strategicznym⁶³, który oznacza w istocie pełzającą inkorporację Abchazji do rosyjskiej przestrzeni obronnej, gospodarczej i społecznej. Po upływie przewidzianych w dokumencie okresów dostosowawczych na obszarach tych zaczną obowiązywać rosyjskie standardy i regulacje prawne, co będzie oznaczało praktycznie pełną kontrolę Federacji Rosyjskiej i faktyczny koniec dotychczasowego

neza i funkcjonowanie systemów politycznych, Wrocław 2014, s. 197–293; M. Piskorski, *Elity Republiki Południowej Osetii na tle kryzysu wyborczego w latach 2011–2012*, w: *Kaukaz: mechanizmy legitymizacji i funkcjonowania elit politycznych*, Tom VII, red. T. Bodio, Warszawa 2012, s. 219–226.

⁶⁰ *Тибиллов намеревается провести референдум о присоединении к России*, <http://www.civil.ge/rus/article.php?id=27520> [dostęp 21.10.2015].

⁶¹ *Грузино-осетинская граница ползет к нефтепроводу*, <http://www.vestikavkaza.ru/analytics/Gruzino-osetinskaya-granitsa-polzet-k-nefteprovodu.html> [dostęp 24.08.2015]; *МВД Грузии: Установление пограничных знаков т.н. ЮО в двух селах является провокацией*, <http://civil.ge/rus/article.php?id=27280> [dostęp 24.08.2015].

⁶² *Численность населения Абхазии составляет 240 705 человек*, <http://www.apsnypress.info/news/chislennost-naseleniya-abkhazii-sostavlyayet-240-705-chelovek/> [dostęp 24.08.2015]; <http://mfaapsny.org/apsny/overview.php> [dostęp 24.08.2015].

⁶³ *Договор между Российской Федерацией и Республикой Абхазия о союзничестве и стратегическом партнерстве*, <http://kremlin.ru/supplement/4783> [dostęp 24.08.2015].

modelu funkcjonowania tego *quasi*-państwa⁶⁴. Tym samym jakiegokolwiek próby odzyskania integralności terytorialnej Gruzji w najbliższym czasie staną się praktycznie niemożliwe.

Podsumowanie

Konflikty na Kaukazie Południowym po rozpadzie ZSRR stały się podstawowym elementem systemów politycznych Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji. W dużej mierze przyczyniły się do ukształtowania specyficznych reżimów politycznych, zdeformowanych głównie w wyniku negatywnych następstw związanych z toczonymi konfliktami. Kwestie przemian polityczno-społecznych i proces instytucjonalizacji państwa zostały podporządkowane celom nadrzędnym, do których zaliczono bezwarunkowe uregulowanie spraw spornych. Mimo upływu ponad 25 lat pokojowe rozwiązanie wielu z nich jest obecnie niemożliwe. Na obszarze Kaukazu Południowego z powodzeniem funkcjonują trzy tzw. parapaństwa, które wbrew prawu międzynarodowemu realnie egzystują i w coraz większym wymiarze wpływają negatywnie na poziom bezpieczeństwa w regionie. Około 20% powierzchni terytorium Azerbejdżanu i Gruzji znajduje się nadal pod okupacją, a utrzymywany dotychczas minimalny poziom bezpieczeństwa coraz częściej jest naruszany i grozi dużą eskalacją działań zbrojnych w nieodległej przyszłości. Mimo upływu czasu konsekwencje nierozwiązanych konfliktów w coraz większym wymiarze destabilizują rzeczywistość polityczno-społeczną państw Kaukazu Południowego, przyczyniając się do zmniejszenia tempa ich rozwoju i coraz większej podatności na naciski państw dominujących w regionie.

Bibliografia

- Adamczewski P., *Górski Karabach w polityce niepodległego Azerbejdżanu*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2012.
- Akopian T., *Political Violence in Armenia (Sources, Public Perception, Ways to Overcome the Problem)*, „Central Asia and the Caucasus”, nr 5(17)/2002.

⁶⁴ Szerzej na temat funkcjonowania Abchazji i jej systemu politycznego patrz: R. Czachor, *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach...*, op.cit., s. 104–197; P. Sieradzan, *Elity polityczne separatystycznej Abchazji*, w: *Kaukaz: mechanizmy legitymizacji i funkcjonowania elit politycznych, Tom VII*, red. T. Bodio, Warszawa 2012, s. 193–215; W. Górecki, *Abchazja*, Wołowiec 2013; W. Górecki, *Pelzająca inkorporacja Abchazji. Kwiecień eksperymentu separatystycznej demokracji*, „Komentarze OSW”, nr 164, 10.03.2015.

- Balayan A., *Polityczne transformacje w postradzieckiej Armenii: problemy adaptacji i perspektywy integracji ze współczesnym światem*, w: *Armenia i Górski Karabach w procesach transformacji społecznej i politycznej*, red. R. Czachor, Fundacja Instytut Polsko-Rosyjski, Wrocław 2014.
- Baluk W., Tarchan-Mourawi G., *Gruzja*, w: *Ustroje polityczne krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, red. A. Czajowski, W. Baluk, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2007.
- Chodubski A., *Kaukaz: legenda a rzeczywistość społeczno-polityczna regionu*, w: *Kaukaz: transformacja przywództwa i elit politycznych, Tom IV*, red. T. Bodio, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012.
- Chodubski A., *Mozaika narodowościowa i etniczna Kaukazu*, w: *Kaukaz: transformacja przywództwa i elit politycznych, Tom VI*, red. T. Bodio, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012.
- Czajowski A., *Republika Armenii*, w: *Ustroje polityczne krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, red. W. Baluk, A. Czajowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2007.
- Czachor R., *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach. Geneza i funkcjonowanie systemów politycznych*, Fundacja Instytut Polsko-Rosyjski, Wrocław 2014.
- Fedorowicz K., *Rola siły i przemocy w kształtowaniu systemu politycznego Armenii*, w: *Kaukaz: mechanizmy legitymizacji i funkcjonowania elit politycznych, Tom VII*, red. T. Bodio, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012.
- Fedorowicz K., *Uwarunkowania wewnętrzne państw Azji Centralnej*, w: *Nowa Wielka Gra w regionie Azji Centralnej*, red. T. Stępniewski, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin–Warszawa 2012.
- Furier A., *Zmieniający się Kaukaz na współczesnej mapie świata*, w: *Kaukaz w dobie globalizacji*, red. A. Furier, Instytut Wschodni UAM, Poznań 2005.
- Furier A., *Droga Gruzji do niepodległości*, Zakład Badań Narodowościowych PAN, Poznań 2000.
- Górecki W., *Abchazja*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2013.
- Górecki W., *Pełzająca inkorporacja Abchazji. Koniec eksperymentu separatystycznej demokracji*, „Komentarze OSW”, nr 164, 10.03.2015.
- Herbut R., Baluk W., *Transformacja systemów politycznych państw obszaru byłego Związku Radzieckiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010.
- Janicki K., *Abchazja. Stuletnia wojna o raj? (1864–1992)*, w: *Źródła nienawiści. Konflikty etniczne w krajach postkomunistycznych*, red. K. Janicki, Instytut Wydawniczy Erica, Kraków–Warszawa 2009.

- Janicki K., *Abchazja i Osetia Południowa. Pionki w grze mocarstw? (1992–2009)*, w: *Źródła nienawiści. Konflikty etniczne w krajach postkomunistycznych*, red. K. Janicki, Instytut Wydawniczy Erica, Kraków–Warszawa 2009.
- Jarosiewicz A., Strachota K., *Górski Karabach – rozmrażanie konfliktu*, „Komentarze OSW”, nr 65, 26.10.2011.
- Karabaski ból głowy. Z Andrzejem Kasprzykiem, osobistym przedstawicielem do spraw konfliktu karabaskiego Przewodniczącego OBWE, rozmawia Zbigniew Rokita*, „Nowa Europa Wschodnia”, nr 3–4/2011.
- Kardaś S., *Rola elit politycznych w konfliktach na obszarze WNP (na przykładzie armeńsko-azerbejdżańskiego sporu o Górski Karabach)*, w: *Przywództwo i elity polityczne w krajach WNP*, tom 2, red. T. Bodio, W. Jakubowski, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2010.
- Kazimova S., *Idea jedności Kaukazu*, w: *Region Kaukazu w stosunkach międzynarodowych*, red. T. Kapuśniak, K. Iwańczuk, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2008.
- Kwiatkiewicz P., *Elity polityczne Azerbejdżanu (wybrane aspekty)*, w: *Kaukaz: mechanizmy legitymizacji i funkcjonowania elit politycznych, Tom VII*, red. T. Bodio, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012.
- Marciniak T., Nieczuja-Ostrowski P., *Położenie międzynarodowe Armenii: uwarunkowania i perspektywy*, w: *Region Kaukazu w stosunkach międzynarodowych*, red. T. Kapuśniak, K. Iwańczuk, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2008.
- Materski W., *Zakaukazie – pomiędzy Rosją, Turcją i Persją*, w: *Kaukaz w dobie globalizacji*, red. A. Furier, Instytut Wschodni UAM, Poznań 2005.
- Materski W., *Gruzja*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2010.
- Minasyan E., *Armenia na ciernistym szlaku niepodległości*, w: *Armenia i Górski Karabach w procesach transformacji społecznej i politycznej*, red. R. Czachor, Fundacja Instytut Polsko-Rosyjski, Wrocław 2014.
- Minasyan S., *Armenia w Karabachu, Karabach w Armenii: polityka z nieuregulowanym konfliktem w tle*, w: *Armenia i Górski Karabach w procesach transformacji społecznej i politycznej*, red. R. Czachor, Fundacja Instytut Polsko-Rosyjski Wrocław 2014.
- Nieczuja-Ostrowski P., *Demokratyzacja w Armenii w kontekście wyborów parlamentarnych i prezydenckich*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość”, nr 8/2011.
- Piskorski M., *Elity Republiki Południowej Osetii na tle kryzysu wyborczego w latach 2011–2012*, w: *Kaukaz: mechanizmy legitymizacji i funkcjonowania elit politycznych, Tom VII*, red. T. Bodio, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012.

- Sieradzan P., *Elity polityczne separatystycznej Abchazji*, w: *Kaukaz: mechanizmy legitymizacji i funkcjonowania elit politycznych, Tom VII*, red. T. Bodio, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012.
- Stępniewski T., *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin–Warszawa 2011.
- Stępniewski T., *Religia i polityka na obszarze Europy Wschodniej, Kaukazu i Azji Centralnej*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Wydawnictwo KUL, Lublin–Warszawa 2013.
- Stępniewski T., *Unia Europejska wobec stabilności politycznej i bezpieczeństwa Kaukazu Południowego: casus wojny Rosji z Gruzją w 2008 roku*, w: *Kaukaz: transformacja przywództwa i elit politycznych, Tom VI*, red. T. Bodio, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012.
- Strachota K., *Konflikty zbrojne na obszarze postradzieckim. Stan obecny. Perspektywy uregulowania. Konsekwencje*, „Prace OSW”, 10.06.2003, Warszawa 2003.
- Waal T., *Black Garden. Armenia and Azerbaijan through Peace and War*, University Press, New York 2003.
- Zalesny J., *Ewolucja przywództwa państwowego niepodległego Azerbejdżanu*, w: *Kaukaz: mechanizmy legitymizacji i funkcjonowania elit politycznych, Tom VII*, red. T. Bodio, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012.
- Zalesny J., *System konstytucyjny Azerbejdżanu*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2013.
- <http://www.elections.am/presidential/election-22052/> [dostęp 5.08.2015].
- <http://www.hrw.org/news/2008/02/29/armenia-police-beat-peaceful-protesters-yerevan> [dostęp 5.08.2015].
- <http://www.kaukaz.net/cgi-bin/bloxxom.cgi/polish/armenia/erevan> [dostęp 5.08.2015].
- <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/armenia0209webwcover.pdf> [dostęp 5.08.2015]. <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2008/eur/119066.htm> [dostęp 5.08.2015].
- http://www.rferl.org/content/armenian_government_makes_concession_to_opposition/16795248.html [dostęp 5.08.2015].
- <http://www.panarmenian.net/eng/politics/news/71151/> [dostęp 5.08.2015].
- <http://www.vestikavkaza.ru/analytics/Armyanskiy-bunt-trevozhnaya-lastochka-dlya-kavkazskoy-politiki-Rossii.html> [dostęp 5.08.2015].
- <http://www.vestikavkaza.ru/news/Naselenie-Erevana-nachinaet-aktsiyu-protesta-iz-za-podorozhaniya-elektroenergii.html> [dostęp 5.08.2015].

- <http://www.vestikavkaza.ru/news/Pravitelstvo-Armenii-povysilo-tarify-na-svet-nesmotrya-na-protesty.html> [dostęp 5.08.2015].
- <http://archive.mid.ru/bdomp/nsreuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/be2d70933881fb75c32579270040e8a1!OpenDocument> [dostęp 24.08.2015].
- <http://presidentruo.org/?p=12879> [dostęp 24.08.2015].
- <http://www.vestikavkaza.ru/analytics/Gruzino-osetinskaya-granitsa-polzet-k-nefteprovodu.html> [dostęp 24.08.2015].
- <http://civil.ge/rus/article.php?id=27280> [dostęp 24.08.2015].
- <http://www.civil.ge/rus/article.php?id=27520> [dostęp 21.10.2015].
- <http://www.apsnypress.info/news/chislennost-naseleniya-abkhazii-sostavlyaet-240-705-chelovek/> [dostęp 24.08.2015].
- <http://kremlin.ru/supplement/4783> [dostęp 24.08.2015].
- <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2425&lang=rus> [dostęp 29.09.2015].
- Енгоян А., *Общность ценностных ориентации и ментальности постсоветских обществ*, w: *Внешняя политика Республики Армения. Проблемы и вызовы*, ред. Г. Петросян, Издательство ЕГУ, Ереван 2014.
- Карапетян М., *Карабахский конфликт и стабильность на Южном Кавказе*, „Центральная Азия и Кавказ”, nr 5(29)/2003.
- Казимиров В., *Мир Карабаху. Посредничество России в урегулировании нагорно карабахского конфликта*, Международные отношения, Москва 2009.
- Курдов А., *Независимая Армения: взгляд российских аналитиков*, „Центральная Азия и Кавказ”, nr 2(3)/1999.
- Минасян С., *ПАСЕ и Карабахский конфликт: опасное вовлечение?*, „Аналитикон”, nr 11(71)/2014, <http://theanalyticon.com/?p=5688&lang=ru> [dostęp 3.10.2015].
- Минасян С., *Молчащие пушки августа: почему не началась новая карабахская война*, „Аналитические записки Института Кавказа”, nr 1/2014, Ереван 2014.
- Минасян С., *Нагорный Карабах после двух десятилетий конфликта: неизбежна пролонгация статус-кво?*, „Аналитические доклады Института Кавказа”, nr 2/2010, Ереван 2010.
- Орманян М., *Армянская Церковь*, Анкюнакар, Ереван 2012.

Słowa kluczowe: Kaukaz południowy, Armenia, Azerbejdżan, Gruzja, konflikt w Górnym Karabachu, Abchazja, Osetia Południowa

Key words: South Caucasus, Armenia, Azerbaijan, Georgia, conflict in Nagorno Karabakh, Abkhazia and South Ossetia

Abstract

The Conflicts in the South Caucasus as Destabilizing Factors the Socio-Political Reality

The Author analyses the influence of conflict in Nagorno Karabakh, Abkhazia and South Ossetia on the domestic and foreign policy of Armenia, Azerbaijan and Georgia. He proves that the described conflict for many years dominated in the political life of this country and was a basis of the ideology and the programs of elites struggling for power. In the struggle of the elites, the military elites played the main role, while being an important path to advancement to the peaks of power. The author tries to explain the influence of the Karabakh, Abkhazia and South Ossetia question on political transformation of the states in conflict. Another important thread of the analysis is to search answers to the question, how tradition, culture, psychology, life styles and political interests of elites in Armenia, Azerbaijan and Georgia affect the course and the effects of a peacemaking process aimed solving the Karabakh, Abkhazia and South Ossetia.